

Milliy ta'lim-tarbiya tarixidagi qarashlardan o'quvchilar ijodiy fikrlashlarini o'stirishda foydalanish.

Omonova Madina Obidovna
Qarshi davlat universiteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim tarbiya tushunchasining mazmuni va mohiyati, shaxs hayotida komil insonni tarbiyalar haqidagi fikr - mulohazalar jamlangan. Shuningdek, maqolada milliy ta'lim-tarbiya tarixidagi tarbiyaga oid qarashlardan o'quvchilar kreativ fikrlashlarini o'stirishda foydalanish yo'llari bayon qilingan. O'zbek xalq og'zaki ijodi hamda jadid ma'rifatparvarlarining ijodida ifodalangan barkamol inson tarbiyasi haqidagi qarashlardan bugungi kun talablariga moslab foydalanish o'quvchilar ijodiy fikrlashlarini o'stirishda ahamiyatli ekanligi bayon qilingan.

Kalit so'zlar: shaxs, ta'lim, tarbiya, jadid, erkin fikrli.

Mamlakatimizda hur fikrli, o'z bilimi va kuchiga ishonib yashaydigan, mustaqil va erkin shaxsni tarbiyalash bugungi kunning dolzarb muammolaridan biriga aylandi. Vatanimizning ulkan umidi bo'lgan yosh avlodni kelajakda bilimdon, mustaqil fikrlovchi, o'z Vatani va xalqini, oilasini sevuvchi insonlar qilib tarbiyalash bizning asosiy maqsadlarimiz hisoblanadi.

Jamiyat taraqqiyotining barcha davrlarida ham shaxsni xar tomonlama tarbiyalash dolzarb muammo bo'lib kelgan. O'zbek xalqi yoshlarni har tomonlama barkamol shaxs qilib tarbiyalashda boy tarixiy tajribaga ega

Milliy ta'lim-tarbiya tarixidagi komil inson tarbiyasi to'g'risidagi qarashlardan o'quvchilar kreativ fikrlashlarini o'stirishda foydalanish bugungi kunning muhim vazifalaridan biridir.

Zamonaviy ta'lim ta'lim oluvchilar oldiga quyidagi vazifalarni qo'yadi:

- tezkor o'zgarishlarga ko'nikish, hayotiy faoliyat, shuningdek, mavjud muammolarni hal qilishda o'zlashtirgan bilimlarini mohirlik bilan qo'llay olish;
- mustaqil va tanqidiy fikrlash qobiliyatiga ega bo'lish, real borliq va yuzaga keluvchi muammolar mohiyatini ang'lay olish, zamonaviy texnologiyalardan foydalangan holda ularni bartaraf etish yo'llarini izlab topish;
- egallagan bilimlarni amaliyotda qo'llashning samarali usullarini topish, yangi g'oyalarni ilg'ab olish va ijodiy fikrlash;
- axborot texnologiyalaridan o'z vaqtida samarali foydalana olish va ularni qo'llay bilish.

Demak, o'quvchilar kreativ fikrlashlarini o'stirishda uning mustaqil fikrlay olish qobiliyatiga ega bo'lishi muhim ahamiyatga ega. Shu bois ta'lim tizimida yoshlarni fikrlashga, o'zlashtirilgan bilimlarni mushohada qilishga o'rgatish zarurdir.

Sharq mutafakkirlarning asarlarida yosh avlodda yuksak ma'naviy-axloqiy sifatlarni shakllantirish, ularni barkamol shaxs bo'lib voyaga yetkazishga oid pedagogik g'oyalar, akmeshaxs tarbiyasining mazmuni, shakl va metodlari o'z aksini topgan bo'lib,

ular bugungi kunda ham muhim pedagogik qiymatga ega. Ushbu asarlarda inson tafakkurini rivojlantirish, aqliy-axloqiy yetuklik va jismoniy barkamollik, estetik madaniyatni shakllantirish masalalari ham ilmiy, ham amaliy jihatdan o'z yechimiga ega bo'lgan.

Xalq og'zaki ijodi namunalari bo'lgan doston, ertak, maqol va xalq qo'shiqlarida, shuningdek, Yusuf xos Hojib, Kaykovus, Ahmad Yugnakiy, Muslihiddin Sa'diy, Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiy, Husayn Voiz Koshifiy va boshqa mutafakkirlarning tarbiya borasidagi qarashlari bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan.

Ta'lim-tarbiya samaradorligiga erishish maqsadida maktab va madrasalarda ana shu talablarga rioya etilgan, o'quvchida yuqorida ta'kidlab o'tilgan jihatlarni tarbiyalash uchun "Tarbiyai fikriya", "Tarbiyai tafakkuriya", "Tarbiyai ixlosiya" kabi metodlar qo'llanilgan, ular talabalarni fikrlashga o'rgatib, tafakkurlarini rivojlantirib, bilimlarni egallashga bo'lgan qiziqishlarini oshirgan. Shuningdek, tafakkurni rivojlantrishda samarali bo'lgan ilmiy munozara, sharhli o'rganish, muammolarni hal etish, kuzatish, savol-javob, bilimlarni sinash, ko'rgazmali tajriba kabi uslublar qo'llanilgan.

O'tmish ta'lim tajribasida ta'lim uslublari har bir talabaning qobiliyatini namoyon etishga, zehni o'tkirlashga, tafakkurini rivojlantirishga yordam bergan. Natijada a'lo, yaxshi, o'rtacha darajada o'zlashtiruvchi o'quvchilar ajratilib, ular bilan mashg'ulotlar ham o'ziga xos individual tarzda olib borilgan.

Iqtidorli bolalarga beriladigan bilimlar hajmi ko'paytirilib, ularning adabiyotlar bilan mustaqil shug'ullanishiga ko'proq e'tibor berilgan. Iqtidorli o'quvchilar maktablarda talab etiladigan bilim hajmini o'zlashtirib, ma'lum sinovdan o'tgach, o'qishni muddatidan oldin bitirish imkoniyatiga ega bo'lganlar.

Har bir o'qituvchi o'quvchilarga umumiy bilimlarni berish bilan bir qatorda, ularni san'at va muammoli masalalarni yechish sirlari bilan ham tanishtirib borganlar.

O'tmishda muallimlar va madrasa mudarrisilari ko'proq muhokama va munozaralar uyushtirib, matnni sharhli-izohli o'rganish metodlariga katta e'tibor qaratganlar.

Jadidchilik harakatining bosh masalasi, avvalo xalqni ma'rifatli qilish, buning uchun esa ta'lim-tarbiya sohasini isloh qilishdan iborat edi. Hayotning o'zi yangi usul maktablarini tashkil etishni taqozo qilar edi. Yangi usul maktablarini tashkil etish hamda ular uchun yangi o'quv qo'llanmalari va darsliklar yaratishda Abdulla Avloniy, Abdurauf Fitrat, Munavvarqori kabi o'nlab ma'rifatparvarlar samaral faoliyat ko'rsatdilar. Ular tashkil qilgan maktablarda yangicha ta'lim-tarbiya usullari qo'llanilar, maqsad – yoshlarni o'z zamonasining ilg'or kishilari etib tarbiyalash edi.

Abdulla Avloniyning "Birinchi muallim", "Ikkinchi muallim", "Turkiy Guliston yohud axloq", "Maktabi guliston" singari darsliklari bir necha bor bosilib chiqdi hamda bu darsliklar o'sha davrda ochilgan Turkistonning ko'plab maktablari uchun muhim qo'llanma bo'ldi.

Alloma o'z davrining dolzarb muammolarini inobatga olgan holda "Turkiy guliston yohud axloq" asarida barkamol insonni tarbiyalashda "Badan tarbiyasi", "Fikr tarbiyasi", "Axloq tarbiyasi"ga jiddiy e'tibor qaratdi, barkamol inson egallashi lozim bo'lgan fazilatlar tizimini yaratadi.

Abdulla Avloniy tomonidan qo'llanilgan tarbiya metodlarining muhim jihati tarbiya jarayonida nazariy fikrlarga tayanib qolmaslik, balki har bir o'git va nasihatni dalillar, hayotiy misollar yordamida mustahkamlash asosida o'rganilayotgan materialni o'quvchi xotirasida uzoq saqlanishini ta'minlashdan iborat bo'ldi. [2, 15].

Abdurauf Fitrat, ayniqsa, millatparvarligi, millat vakillarining har tomonlama kamol topishi to'g'risida qayg'uruvchi olim, pedagog, yozuvchi va dramaturg sifatida ijod qildi. Alloma tilni millatning shon-sharafi, or-nomusi deya e'tirof etdi.

Fitratning "Oila yoki oila boshqarish tartiblari" asarining ikkinchi qismi farzand tarbiyasiga bag'ishlangan. Unda barkamol inson tarbiyasida badan tarbiyasi, aqliy tarbiya, axloqiy tarbiya haqida fikr yuritadi.

Badan tarbiyasida bolani go'dakligidan boshlab ovqatlanishi, uyqu, poklik, harakatning farzandning kamolga yetishidagi ahamiyati haqida fikr yuritadi. Shu bilan birga aqliy tarbiyani samarali tashkil etish, bu jarayonda tashqi va ichki ma'lumotlarni yodda saqlash va xotirani mustahkamlash, muhokama yuritish kabilar alohida ahamiyat kasb etishini ta'kidlaydi.

Axloqiy tarbiyada esa inson fe'li va harakatlari, mayllari: baxt mayli, faoliyat mayli, izzat-nafs, aloqa mayli, boshqalarga mehr-muhabbat mayli, ibrat olib e'tiborda bo'lish mayli, bilish mayli, go'zallik mayli, fazilatga muhabbat, iroda va ixtiyor kabilarga e'tiborni qaratadi.

Abdurauf Fitrat oila tarbiyasini samarali tashkil etishda quyidagi shartlarga amal qilish zarur deb hisoblaydi:

- 1) farzandlarning badan va fikriy tarbiyasida sustkashlik qilmaslik;
- 2) ota-ona farzandlariga o'z nuqsonlarini bildirmasliklari;
- 3) bolalarga ibratli kishilar haqida hikoyalar so'zlab berish;
- 4) bolalarning o'z iroda va aqliga qarab harakat qilishga erkinlik berish [3, 91-92].

Demak, milliy ta'lim-tarbiya tarixidagi ta'lim tarbiya to'g'risidagi qarashlardan shaxs tomonidan o'zlashtirilishi zarur bo'lgan quyidagi sifatlar: aqliy kamolot (bilim, zakovat va uquvga ega bo'lish); axloqiy kamolot; jismoniy yetuklik; go'zallikni his etish ko'zda tutilgan.

Xulosa qilib aytganda, milliy ta'lim-tarbiya tarixida komil insonni tarbiyalash to'g'risidagi qarashlar uning mazmuni, shakl va metodlari to'g'risida to'xtalib o'tilgan. Ushbu qarashlardan o'quvchilar kreativ fikrlashlarini o'stirishda foydalanish bugungi kunning muhim vazifalaridan biridir.

Ayniqsa, asrlar davomida shakllangan barkamol shaxs tarbiyasi an'analari bugungi kunga qadar o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Ulardan ta'lim jarayonida eng zamonaviy metod va usullar bilan uyg'un holda maqsadga muvofiq foydalanish ta'lim-tarbiya samaradorligini oshirishda yanada muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Elbek. Tanlangan asarlar. – T.: Sharq NMAK, 1999. – 287 b.
2. Avloniy Abdulla. Turkiy guliston yoxud axloq. – T.: O'qituvchi, 1992. – 160 b.
3. Fitrat, Abdurauf. Oila yoki oila boshqarish tartiblari /Mas'ul muharrir: D.A.Alimova. tarj.: Sh.Vohidov. – T.: Ma'naviyat, 1998. – 112 b.